

НУ ЦЕНТАР ЗА КУЛТУРА
БИТОЛА

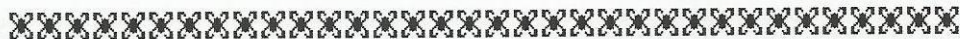
ИЛИНДЕНСКИ ДЕНОВИ

СЕМИНАР

**за традиционална
музика и игра**

**Зборник на
трудови
II**

Битола, 2010

М-р Владимир Јаневски
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
ФМУ, оддел за етнокореологија

ГЛАВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ИГРАОРНИТЕ ПОДРАЧЈА

Кога се споменува зборот играорни подрачја, треба да се знае дека таа поделба е во најтесна врска со етнографските целини и етничките предели. Поделбите од овој вид повразни се со етнографијата и теренските истражувања, односно добиените податоци од терен претставуваат основа за понатамошните анализи. Во досегашните истражувања за традиционалната игра не се направени комплетни истражувања и анализи во сите етничките предели. На некој начин играта била третирана како спореден дел во истражувањата, а објавените монографии повеќе третирале други сегменти од традиционалната култура на македонскиот народ. Голем дел на истражувачите ја маргинализирале играта а тоа пред се се должело на непознавањето на оваа материја, на оскудните податоци, но и на тешкиот пристап до овие информации. Така, во голема мера во сите изданија, информациите околу традиционалното играње се споредни, па оттаму не постојат доволно информации за да се направи поделба според зони, ареали и подлабоко да се навлезе во етнографските целини или етничките предели.

Главна, поделбите што биле извршени служеле само како лоцирање на информациите, односно најчесто истражувачите, географски се врзувале за некој поголем град и традиционалната игра ја лоцирале на поширок административен простор како Скопско, Гостиварско, Тетовско, Дебарско, Гевгелиско, Штипско итн. Битно е да се напомене дека некои од познатите етнографи кои истражувале во почетокот на XX век, поставиле проблемски прашања, но не одговориле на нив. Во истражувањата што ги вршел познатиот етнограф Јован Хаџивасилевиќ, забележал дека во пределот на Кумановско постојат разлики во играта, односно дека населението од овој крај има различен репертоар од Средорек и Овче Поле¹. Сестрите Јанковиќ во истражувањата во западна Македонија, ги забележале разликите помеѓу Мијаците и Брсјациите. Тие покрај информациите кои ги даваат за традиционалната игра прават осврт и на етнографските моменти. Во дел од играчкиот репертоар на Мијаците и Брсјациите ја забележале изразената патријархалност на Мијаците и поголемата слобода во текот на играта кај Брсјациите.²

1* Јован Хаџивасилевиќ, *Кумановска....*, стр. 393 – 395

2* Љубица и Даница Јанковиќ, *Народне игре*, књига IV..., стр. 9

Разлика помеѓу еден и друг етнички предел, сестрите Јанковиќ забележале и на соборот кај манастирот Св. Богородица – Пречиста во кичевско. Во овој манастир на соборите доаѓале и Мијаци и Брсјаци, но кога се формирале ората тие никогаш не се мешале едни со други.³

Еден информатор од селото Секулица⁴ укажува на податокот дека на големите манастирски собори кои се одржувале во околината на Кратово, се собирало население од околината на селото Страцин, од селата Дренак, Б'с и Дурачка Река, како и население од Овче Поле. Според исказите на информаторот на овие собори никогаш не се мешале ората, односно секој си изведувал свои ора во засебен простор и територија околу манастирскиот комплекс. Ако се има предвид дека селата околу селото Страцин припаѓаат на етничките предели Средорек и Славиште, селата Дренак, Б'с и Дурачка Река припаѓаат на пределот Дурачка Река, исто така и Овче Поле е засебна целина, може да се донесе заклучок дека во минатото кога етничките групи и предели се уште здраво опстојувале и не се мешале, традиционалната игра била препознатлив идентификационен белег за секој етнички предел. Информаторот во неговите искази вели: *Которците⁵ си ги играа своите ора, Шопите⁶ си играа по свое и Планинците играа⁷ свои ора.*⁸ Овие податоци не упатуваат кон засебен играчки репертоар кој егзистирал во одредените етнички предели. Се разбира дека постојат и играчки бази кои биле превземани едни од други, но тие секогаш во новата средина добивале нов облик а најчесто и нов назив. Овие информации не наведуваат да размислуваме дека некогаш секој етнички предел во Македонија имал свој играчки репертоар. Преплетувања на играчките бази постоеле, но сепак тие биле со мали локални разлики и специфичности за секој етнички предел.

На нужност од класификација на орската традиција укажува податокот според кој имаме голем број на играчки образци во Македонија, но за да се дојде до некакви сознанија потребен е поголем процес на набљудување односно следење на културните појави од ваков вид. Можеби најдобро би било да се тргне од фактот на природните поделби на територијата на Македонија, поточно како маркер да се следи реката Вардар. Во минатото ваквите природни граници од типот река, планина и сл. биле многу добар сегмент за бариера на една култура кон друга. Нормално тука постоеле и повеќе други услови, но во овој момент би се задржале на сегметот реката Вардар, или Македонија поделена на Запад и Исток.

3* Љубица Јанковиќ, *Народне игре у Кичеву и околини*, Гласник етнографског музеја у Београду, XV, Београд, 1940, стр. 104 – 111.

4* Информатор: Николчо Копев од село Секулица, роден 1943 год., сопствени теренски истражувања.

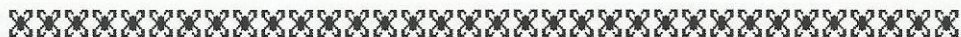
5* Се мисли на население од етничкиот предел Овче Поле

6* Се мисли на население од етничкиот предел Средорек и Славиште, тој ги именува како Шопи.

7* Се мисли за населението од етничкиот предел Дурачка Река

8* Информатор: Николчо Копев од село Секулица, роден 1943 год., сопствени теренски истражувања.

Податоци за поделеноста на Македонија на западна и источна култура, свои информации од разни области оставиле повеќе научници. Според лингвистичките податоци од Божидар Видоевски, Македонија е поделена на три јазични ареали или подрачја и тоа: западно наречје, југоисточно и северно наречје.⁹ Во смисла на поделбата на дијалектолошка основа, многу идентични податоци можеме да проследиме и во однос на традиционалните ора. Гледано од аспект на материјалната култура, поточно од народното градителство, се забележува појава на две култури кои биле поставени источно и западно. Истото влијание можеме да го проследиме и во народните носии, а во најизразена форма во народните везови.¹⁰

Еден од најзначајните факти и белешки за разликите помеѓу западот и истокот оставаат познатите автори Васил К'нчов и Јован Цвијиќ. Двајцата го потенцираат значењето на затвореноста на овие два простора во Македонија, односно со доаѓањето на Турците на Балканскиот Полуостров за да можат да ги ослабнат контактите и врските на двата дела се прави бариера по долината на реката Вардар.¹¹ Покрај тоа што овие два дела ги нарекуваат, вардарско – турски појас, авторот Цвијиќ соопштува дека во етнографска смисла двата дела различно се развиваат¹², што во нашиот случај на истражување од аспект на играорните подрачја и играчкиот репертоар се поклопува. До ваквите заклучоци доаѓа и проф. Анета Светиева. Таа зборува за видливите разлики помеѓу западниот и источниот македонски културен простор, посочувајќи ги дијалектите, народните носии, украсувањето, куќата и музичкиот фолклор.¹³

Според расположливите податоци и информации од областа на традиционалната игра најдобро би било кога играчкиот репертоар би се следел според етничките предели, односно во поширока смисла, според етнографските целини или меридијански, исток – запад, север – југ. Димовски во неговата статија за народните ора во „Етнологија на Македонците“ ги поставува играорните подрачја и играчкиот репертоар, но не навлегува во суштината на етнографските предели.

Можеби поголема прегледност на играорните подрачја би се добила кога тие би се поделиле меридијански, а репертоарската застапеност и антропологијата на ората би се следела според етничките предели. Зошто е оваа многу битна поделба? Поради фактот дека некогаш во минатото играта била голем обединувачки фактор на една група, а тоа може да се проследи

9* Божидар Видоевски, *Дијалектите во македонскиот јазик*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје, 1996, стр. 35.

10* Ангелина Крстева, *Народна декоративна уметност*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје, 1997, стр. 262.

11* Јован Цвијиќ, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књига прва, Београд, 1906, стр. 226; Васил К'нчов, *Избрани произведения. Македонија. Етнографија и статистика*, Софија, 1970, стр. 314.

12* Јован Цвијиќ, *Основе за ...*, стр. 226

13* Анета Светиева, *Шопско-брегалничката етнографска целина прилог кон класификацијата на македонскиот етнографски простор*, *Balkanoslavica*, број 28-29, Прилеп, 2001, стр. 79.

од теренските истражувања како и од стручната литература. Многу е битен фактот дека некои етнички предели се надоврзуваат еден со друг и прават една компактна целина. Во продолжение на темата ќе се направи обид за опсервација, фузирање и класификација на етничките предели според традиционална игра, народна носија, етногенеза, дијалекти итн.

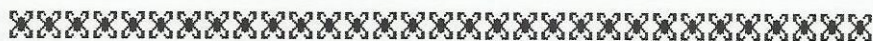
Западно играорно подрачје

Западното играорно подрачје го опфаќа горниот слив на реката Вардар, на запад граничи со Албанија, северната граница е до Девенската клисура, односно до етничкиот предел Скопски Девен, источната граница е до брсјачките предели а јужната страна граничи со Струшко охридскиот регион. Во западното играорно подрачје влегуваат етничките предели: Долни Полог, Горни Полог, Села под Сува Гора, Горна Река, Мијаци Река, Дебарско Поле, Дебарски Дримкол и Голо Брдо. Во поширока етнографска смисла овие предели спаѓаат во Горновардарската етнографска целина и Дебарско реканската етнографска целина. Треба да се напомене фактот дека лимитрофните делови од пределите кои припаѓаат на двете етнографски целини се суштински нераскинливи, поточно главен обединувачки фактор во овој момент е играчкиот репертоар.

Ако ги следиме и другите сегменти од материјалната и духовната култура, можеме да забележиме исто така пошироки граници на етнографските целини или преклопувања едни со други. Според дијалектолошките карти на Божидар Видоевски можеме да проследиме преклопување во голема смисла со западното играорно подрачје и западните говори.¹⁴ Исто така, некои сегменти од традиционалното облекување се преклопуваат што може да се потврди со продолжените граници на западното подрачје. Ако се следи женскиот мијачки појас, ткаен со долги реси на краевите, исто така, станува специфика и обединувачки фактор на сите овие етнички предели, но сепак многу битен е фактот на време, простор и преземање на културите.

Главна специфика на Западното играорно подрачје во однос на орската традиција е големиот репертоар на ороводни песни. Ова играорно подрачје во споредба со другите играорни подрачја има помал број на ора кои се изведуваат во инструментална придружба. Главни инструменти се зурлата и тапанот, но тие не се прифатени како инструменти на кои може да свири селското население, туку инструменталистите редовно се луѓе од друга етничка припадност, односно Роми. Можеби поради недостатокот на инструменталисти, во ова подрачје се сретнуваат голем број на ороводни песни. Особено е важен фактот дека на просторот на западното играорно подрачје се забележани пет глуво неми ора, односно ора без музичка придружба, што во другите играорни подрачја е вистинска реткост.

14* Б. Видоевски, *Дијалектите на ...*, стр. 44 – 45.

Југозападно играорно подрачје

Југозападното играорно подрачје го опфаќа централниот дел и поголемиот западен дел на Македонија. Во однос на етнографските карактеристики, овој дел припаѓа на брсјачката етнографска целина. Таа на север се граничи со Сува Гора и Горни Полог и горновардарската етнографска целина, на северозапад преку планината Бистра се граничи со дебарско - реканската етнографска целина, понатаму на запад границите водат кон планината Јабланица и Охридското Езеро, кон Албанија, на југ се граничи со планините Ниџе и Кожув и Јужномакедонската етнографска целина, а на исток со планината Тиквеш и планините Бабуна и Јакупица.¹⁵

Во литературата, за ова играорно подрачје и пределите кои припаѓаат во него, авторите се повикуваат на население со општо прифатен етноним Брсјак – Брсјаци. Од аспект на традиционалната игра брсјачките племиња во однос на нивните соседи Мијаците секогаш биле поимани како многу слободни во изразувањето на традиционалната игра. Сестрите Јанковиќ даваат опис на нивните игри и често се повикуваат на слободата на играње на брсјачката жена,¹⁶ додека од друга страна има голем број на остатоци од патријархалниот начин на изведба на ората. Главен инструмент во придружба на играта е гајдата, која може да се свири соло, а може и во пар. Брсјациите биле особено талентирани за инструментот гајда, така што во едно село можело да се сретнат и до дваесет инструменталисти, гајдаџии.

Брсјациите живеат во следните етнички предели: Струшки Дримкол, Струшко Поле, Охридско Поле, Малесија, Дебарца, Железник, Кичевија, Порече, Горна Преспа, Битолско – прилепско Поле, Мариово, Битолски Горни села.

Јужно играорно подрачје

Пределите кои се распространети во Јужното играорно подрачје во најголема мера припаѓаат на јужномакедонската етнографска целина. Оваа етнографска целина започнува со пределот Бојмија, кој е на територија на Р. Македонија. Територијално пределот Бојмија започнува од Демиркаписката клисура и се протега по течението на реката Вардар а тука влегуваат уште пределите Солунско Поле, Његушко, Воденско, Меглен, Костурско, Леринска Река и Леринско Поле. Со воспоставувањето на политичките граници на почетокот на XX век овие делови влегуваат во состав на Република Грција, и на тој начин остануваат да се развиваат одвоено, односно делови од музичката култура добиваат поинаков тек. Најголема трансформација доживуваат ороводните песни кои со забраната на македонскиот јазик го губат контекстот на песни и преминуваат во орска традиција, која го задржала само насловот на песната. Такви примери можме да издвоиме како: *патрунино*, *донкино*, *сулејманово*, *саракиново*, *зборското* итн.

15* Ѓорѓи Здравев, *Македонски народни...*, стр. 60.

16* Љубица и Даница Јанковиќ, *Народне игре*, књига IV..., стр. 9.

Во минатото освен Македонци на овој простор живееле и Власи, Турци, Евреи, а подоцна и доселено грчко население од пределите на Мала Азија наречено *маџири*. Интересен е податокот за влашкото население кое живеело во околината на пределот Меглен. Тоа е влашко население кое живее во селата Лугунци, Берислав, Лунзин, Купа, Љумница, Црна Река и Н'ти.¹⁷ Овие села се во денешна Грција, но постојат и три села во Македонија Ума, Серманин и Коњско. Ова влашко население во однос на играчкиот репертоар има многу големи сличности со македонското население во пределот Меглен, но податоците од материјалната култура покажуваат многу сличности помеѓу македонското и влашкото население. Да се добие одговор на прашањето од каде се сличностите, неопходни се многу поосежни и подетални истражувања во повеќето културни слоеви.

Во однос на опстојувањето на репертоарот, пределите од јужното играорно подрачје зависат од миграцијата на населението. Во пределот Костурско, (се мисли на потпределите Корешта, Пополе и Нестрам) кои се речиси сосема иселени за време на граѓанската војна во 1948 година, орска традиција не се негува. Информации за овие предели можат да се добијат од иселениците кои денес живеат во Р. Македонија. Во многу поголема мера и засилен идентитет на култура за игра е задржан во Солунско, Леринско и Воденско. Во овие предели може да се каже дека играчкиот репертоар се уште е жив.

Источно играорно подрачје

Источното играорно подрачје опфаќа еден поголем дел од Македонија. Во него влегуваат делови од Горновардарската етнографска целина, но исто така еден значителен дел од Шопско - македонската, односно Шопско - брегалничката етнографска целина. За да се фузираат овие етнички предели во еден систем, потребно е да истакне податокот дека во однос на играчкиот репертоар, но и во етнографска смисла, сите овие предели имаат заеднички особини. Во поглед на етнографските карактеристики во ова подрачје се чувствуваа шопско – брегалничката компонента и таа е поврзувачко ткиво во сите предели. Како обединувачки етноним во ова подрачје најчесто се сретнува етнонимот Шоп и тој честопати во некои етнички предели преминува во егзоним.¹⁸

Според репертоарската застапеност и играчката база во источното играорно подрачје влегуваат следните предели: Пијанец, Малешево, Источен дел на Славиште, Дурачка Река, Радовишки Шоплук, Радовишко Поле, Струмичко Поле, Лакавица, Азот, Овче Поле, Кочанско Поле, Кратово, Средорек Жеглигово и Славиште.

^{17*} Во селото Н'ти живее влашко исламизирано население.

^{18*} Анета Светиева, *Шопско-брегалничката етнографска целина прилог кон класификацијата на македонскиот етнографски простор*, *Balkanoslavica*, број 28-29, Прилеп, 2001, стр. 71.

Северно играорно подрачје

Северното играорно подрачје зафаќа мал дел од Македонија во однос на другите играорни подрачја и го опфаќа крајниот северен дел, поточно етничките предели Скопска Блатија, Скопска Црна Гора и Скопски Дервен. Северното играорно подрачје за разлика од другите играорни подрачја има најспецифичен, а може да се каже и најразновиден, па дури и најсложен играчки репертоар. Врските со соседните предели можат да се насетат и да се препознаат, а примери за заедништво се појавуваат кон пределите Азот, Овче Поле и Жеглигово. Што се однесува до населението кое живее на овој простор, најмногубројно е македонското, но во минатото живееле и Турци, Роми, а во XVIII век се населува и албанско население. Во пределот Скопска Торбешија живеат Македонци со муслиманска вероисповед, по потекло од малореканските, мијачки предели. Ова население има мијачки дијалект, а исто така музичката култура, воедно и играорната база, е многу блиска до Мијаците и се разликува од населението од оваа област. Посебно треба да се истакне за пределот Каршијак во кој живеат Албанци и дека нивната играчка, односно репертоарска база е иста како во пределите Скопска Блатија, Скопска Црна Гора и Скопски Дервен. Ова можеби упатува на фактот дека ова население до XVIII век било македонско кој во времето на исламизацијата и албанизацијата го променила својот етнички идентитет.

Библиографија:

- Видоевски, Божидар, *Дијалектите во македонскиот јазик*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје 1996 год.
- Димовски, Михаило, *Народните ора и орската традиција*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје 1996 год.
- Здравев, Горѓи, *Македонски народни носии 1*, Матица македонска, Скопје 1996 год.
- Јанковиќ, Љубица и Даница, *Народне игре*, књига III, Београд 1939 год.
- Јанковиќ, Љубица, *Народне игре у Кичеву и околини*, Гласник етнографског музеја у Београду, XV, Београд 1940 год.
- Јанковиќ, Љубица и Даница, *Народне игре*, књига IV, Београд 1948 год.
- Крстева, Ангелина, *Народна декоративна уметност*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје 1997 год.
- Кънчов, Васил, *Избрани произведения. Македонија. Етнографија и статистика*, София, 1970 год.
- Светиева, Анета, *Шопско-брегалничката етнографска целина прилог кон класификацијата на македонскиот етнографски простор*, *Balkanoslavica*, број 28-29, Прилеп 2001 год.
- Хаџивасилјевиќ, Јован, *Кумановска област*, Јужна стара Србија, Београд 1909 год.
- Цвијиќ, Јован, *Основа за географију и геологију Македоније и Старе Србија*, књига прва, Београд 1906 год.